

Læraren som bygdehøvding

Historikar Gunnar Yttri
Sluttkonferanse Lærande Regionar
Grand Hotel, Oslo 12. – 13. mars 2015

Innhald

- Innleiing
 - Grunnlag og forskingsspørsmål
- Del I
 - Tidlegare undersøkingar
- Del II
 - Nyare tilrettelagt talmateriale
- Del III
 - Drøfting av ulike typar forklaringar på ulik rekruttering til læraryrke
 - Nye funn, nye forklaringar
- Historisk blikk på samtida

Grunnlag

- Ei yrkesgruppe eller ein profesjon sin status vert til over tid
- Me må sjå på langsiktige historiske faktorar når gode elevprestasjonar i Sogn og Fjordane skal forklarast
- Di høgare status skulen og lærarane har og har hatt i lokalsamfunnet over lang tid, di betre blir skuleresultata.

Forskingsspørsmål

- Har læraren historisk sett ein særskild høg sosial status i Sogn og Fjordane jamført med andre fylke?
 - Kva kan i så fall skilnadane skuldast?
- Fokus på "Lærande Regionar-fylka": Sogn og Fjordane, Aust-Agder, Oppland og Nord-Trøndelag.

Utfordring for den historiske undersøkinga

- Mangel på konsistent statistikk over tid vedrørende
 - Lærarrekruttering frå dei ulike fylka
 - Skuleresultat

Metode

- Søka svar på våre forskingsspørsmål i
 - Eldre undersøkingar med omsyn til geografisk lærarrekruttering i dei ulike fylka
 - Historisk forskingslitteratur
 - Nyare tilrettelagt talmateriale

1900 – 1950

Formande år for den norske lærarstanden

- Folkeskulen
 - 1889: Folkeskulelover for by og land
- Modernisert lærarutdanning
 - 1902:
 - 2-årige lærarseminar vert omskipa til 3 -årige lærar
 - 1930:
 - 2-årig lærarutdanning for studentar med examen artium
 - 4-årig lærarutdanning for elevar utan examen artium
- Landsdekkande organisering
 - 1892: Noregs Lærarforeining (forgjengar til Noregs lærarlag)
 - 1912: Norges Lærerinneforbund
- Krigsinnsats
 - Lærarkorpset let seg ikkje kua, truga eller instruera av den tyske okkupasjonsmakta
- Storleik
 - 1950: 320 000 elevar i den norske folkeskulen, 12 000 lærarar i heile stillingar

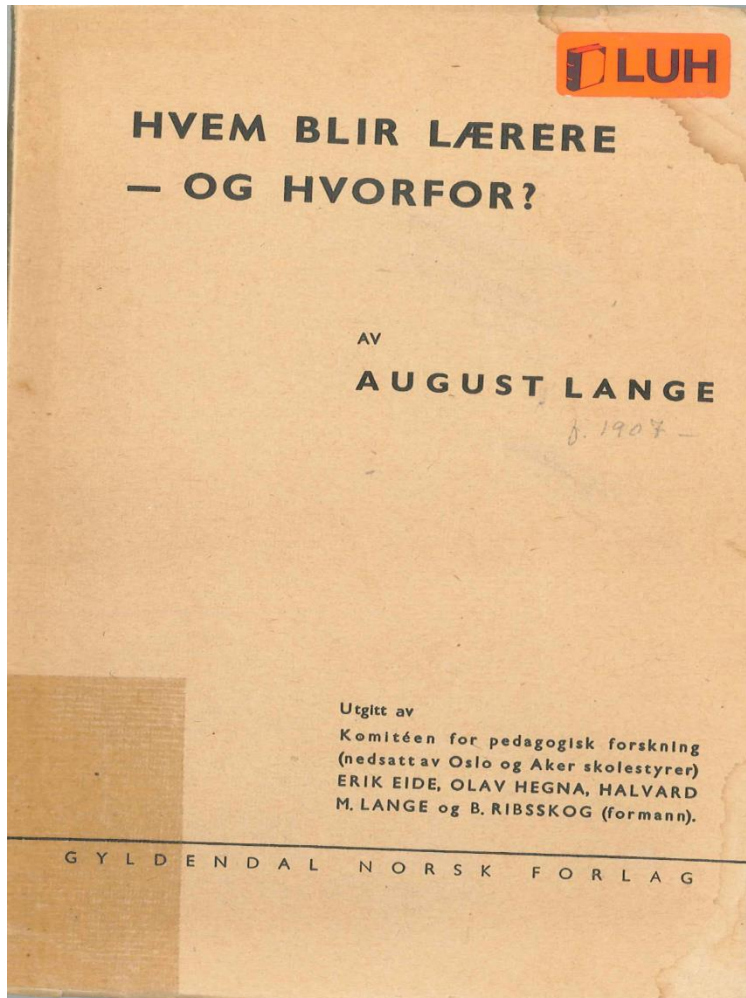
”Gullalderen til læraren”

- Store reformer innanfor
 - Demokrati
 - Rettsvesen
 - Borgarrettar
 - Skulestell
- Venstrestaten
- Læraren sin ”gullalder” – tiåra fram mot 1925

Del I – Tidlegare undersøkingar

Tidlegare undersøkingar

- Høverstad (1932)
- Lange (1947)
- St. meld. nr. 9 (1954)
- Nordstrand (1975)
- Høydal (1995)

Tidlegare undersøkingar

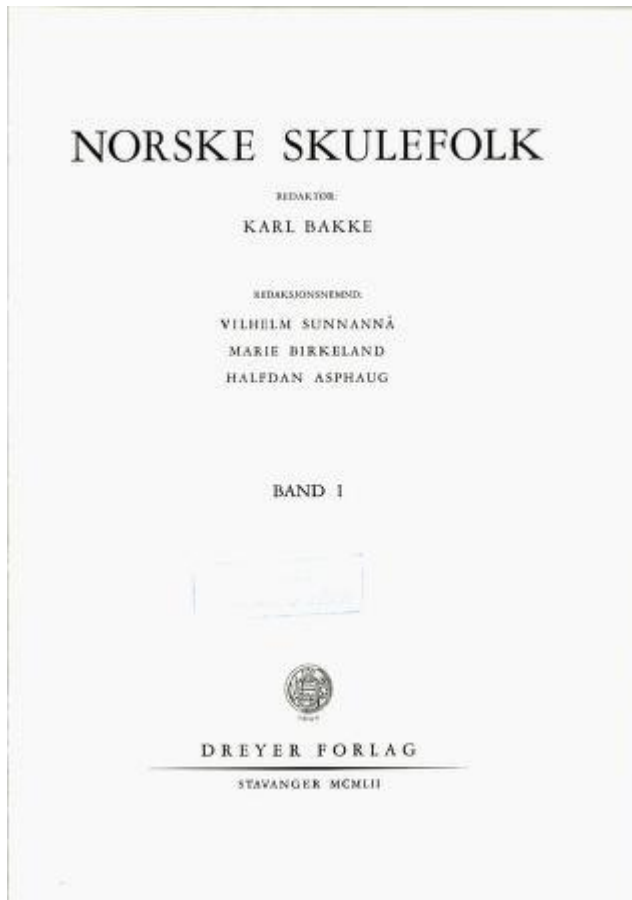
- God rekruttering
 - Vestlandet
 - Hordaland, Sogn og Fjordane og Møre og Romsdal, (Rogaland)
 - Bygdene
 - Bondestanden
- Problem
 - Austlandet og særleg fylka ikring Oslofjorden
 - Finnmark
 - Arbeidarklassa
- Avgrensingar i tidlegare undersøkingar
 - Geografi
 - landsdel framfor fylke
 - Institusjonelt
 - einsskilde lærarskular er undersøkt
 - Tidsrom
 - einsskilde år eller avgrensa tidsrom

Del II

Nyare tilrettelagt talmateriale

Norske skulefolk (1952)

- Biografisk oppslagsverk
- Omfattar lærarar som hadde teke utdanninga si mellom 1894 og 1949
- Geografisk rekruttering av lærarar fødte mellom 1870 og 1928
- "Lærarkorpset av 1950"

”Lærarkorpset av 1950”

NORSKE SKULEFOLK

Ingebjørg Frenstad, f. 21. feb. 1898 i Firi. Foreldre: Børge Dagfin Frenstad og Thora Pedersen. Kallensdal. Eks. Hønefoss skole 1921. Unders. i april-april 1924. Trane- og byskolelærer 1925. Tvedestrand skole 1926. Sævi skole 1927-28. Kvi. Høy skole 1929-31. Kvi. Høy skole 1932-33. Kvi. Høy skole 1934-35. Lærer Skole 1935-36. Vindstad skole, Vardal, fra 1946. Født i Fagernes ungdomsskole og Fagernes og Åre ungdomsskole. Organisasjonsarbeid 22 1/2 år. Yacht klubb. Hobby: Musik. * Arvid Barby, Fardis; Kjøpmann Aksel Barby og Hanne Arnesen. Stalbered. 1 sønn, 2 døtre.

Else Fretheim, f. 2. des. 1894 i Risør. Foreldre: Børge Anders Fretheim og Hanne. Eks. Kvern skole 1926. Lærerinne Dill 2 1/2 år. Nu skole Midtstrand, Risør.

Fretheim, Ingrid, Gamblevren skole, Oslo.

Fretheim, Olene, lærerinne, Lyngdal, Vest-Agder, f. 21. mars 1898 i Lyngdal. Foreldre: Børge Kristian Skomrak og Ane Lise. Eks. Kristiansund lærerskole 1922. Lærerinne Flåm, Sogn, 1918. Hilsdal, Lina, 1918. Å og Bjørn, Lyngdal, fra 1946. Født i Lyngdal etter Heide Rånby. * Torleiv Fretheim, Faralden. Børge Torstein Fretheim og Kari Hjørset. 1 sønner.

Fretheim, Torleiv, lærer, Lyngdal, Vest-Agder, f. 8. aug. 1895 i Aurland, Sogn. Foreldre: Børge Torstein Fretheim og Kari Hjørset. Eks. Volda lærerskole 1917. Lærer, Aurdal, Hala, Risør og Sjødal, Gulland skole, Lyngdal, fra 1946. Født i Lyngdal skole. * Olene Skomrak, Fardis; Børge Kristian Skomrak og Ane Lise. 3 sønner.

Fretheim, Guttorm, lærer, Drømnes, f. 29. jan. 1896 i Skoger. Foreldre: Reidunskjær Th. B. Fretheim og Martha Hylsand. Eks. Kvern skole 1911. Eks. søn. Handelsskole. Forb. pr. Nordens Nils. Engelsk lærer for folkeshulelærere. Lærer Høy skole 1921-22. Ni år i Fretheim skole, Drømnes. * Else Hansson, Fardis; Manstad, f. 1904. * Ane Hansson og Nikolai Olava. 1 sønn.

Fretland, Ivar, pensj. skoleinspektør, Drømnes, f. 3. mars 1879 i Sjødal. Foreldre: Børge Ivar Fretland og Gerdhild Skjeltved. Eks. Elverum lærerskole 1899. Skole- og høyskolelærer. Lærer Skolestrand 1899. Kvalvikskole 1899-01. Kvikherøy 1911-12. Øvre Sandness 1912-13. Skoleinspektør 1921-26. Vært med i besetning, skolelærer og skoleinspektør. * Toril Sandness, Fardis; Børge Vilhelm Sørensen.

- Omfattar 9266 lærarar
- 5679 av desse med biografiske opplysningar
 - Bustad
 - Mobilitet
 - Fødestad
 - Utdanning
 - Yrkeskarriere
 - Tillitsverv
 - Familieforhold
- Det mest omfattande biletet som er råd å få av det norske lærarkorpset av 1950

Tilrettelegging av lærarbiografiane av 1952

- Norske skulefolk – tradisjonelt bokverk i to bind
- Dataregistrering og analyse av eit tilfeldig utval
- Nær 1400 (ca. $\frac{1}{4}$) av dei biograferte lærarane
- Strømnes (2006)

Fylkesvis rekruttering til lærarkorpset av 1950

1. Hordaland	11. Vest-Agder
2. Møre og Romsdal	12. Troms
3. Sogn og Fjordane	13. Aust-Agder
4. Nordland	14. Buskerud
5. Sør-Trøndelag	15. Oslo
6. Oppland	16. Østfold
7. Nord-Trøndelag	17. Akershus
8. Rogaland	18. Vestfold
9. Hedmark	19. Finnmark
10. Telemark	

Fylkesvis rekruttering jamført med folketal i fylka

- Gir meningsfulle og nyanserte skilnader mellom fylke og landsdelar
- Alle dei fem fylka i Lærande Regionar rekrutterte betre til lærarutdanninga enn det folketalet skulle tilseia
- To av fylka var nasjonalt nr. 1 og 2
- Alle 4 fylka var på "topp 6"

Fylkesvis rekruttering til Lærarkorpset av 1950
Forholdet mellom rekrutteringsprosent og folketalsprosent

1. Sogn og Fjordane	11. Nordland
2. Nord-Trøndelag	12. Sør-Trøndelag
3. Møre og Romsdal	13. Rogaland
4. Aust-Agder	14. Buskerud
5. Vest-Agder	15. Finnmark
6. Oppland	16. Østfold
7. Hordaland	17. Vestfold
8. Troms	18. Oslo
9. Telemark	19. Akershus
10. Hedmark	

Lærande Regionar i Lærarkorpset av 1950

- Sogn og Fjordane var det fylket i Noreg som jamført med folketal rekrutterte suverent best til læraryrket
 - Nesten tre gonger så mange som folketalet skulle tilseia
- Nord-Trøndelag rekrutterte nær to gonger så mange som folketalet skulle tilseia
- Aust-Agder (og Vest-Agder) hadde klårt høgare rekruttering enn det folketalet skulle tilseia
- Oppland hadde noko høgare rekruttering enn det folketalet skulle tilseia

Del III

Drøfting av ulike typar
forklaringar på ulik
rekruttering til læraryrke

Nye funn, nye forklaringar

Forklaringar – skilnader i rekruttering til læraryrket

- By og land
 - Bygda og bondestanden
- Skilnader i læraren sin sosiale status
 - Læraren som bygdehovding
- Sosiale strukturar
 - Mangel på elitar
- Nærleik til lærarskule
 - Innanfor eller i nærleiken av fylkesgrenser
- Målform
 - Nynorsk

På sporet av ein særmerkt utdanningskultur?

- Økonomi, næringsstruktur, sosiale strukturar og geografi kan berre eit stykke på veg forklara skilnader i rekrutteringa til læraryrket
- Målform
- Kulturhistoriske forklaringar

Grunnlag i ein folkeleg lærdomskultur?

- ”Lesande og skrivande bønder”
- Hauge-rørsla
 - ”lesarar”
 - ”skuletableringar”
 - Nordfjord, Sunnfjord og Sogn
 - Lekmannsrørsle vs Kyrkja
- Målrørsla
 - Den grøderike koplinga
 - Målrørsla vs Kristen pietisme og lekmannsrørsle
- Mange skuleetableringar med ulikt lokalt opphav i siste del av 1800-talet

Haugianarane

- Veneflokkar i Sunnfjord, Nordfjord og Sogn
- Svanøy-garden
 - Tomas Olsson Amble
 - Sunnfjord ungdomsskule
- Lekmannsrørsle vs Kristen ortodoksi

Målrørsla

- Lærarskolen i Balestrand (1863 – 1880)
- Sogndal folkehøgskule (1871 -)
 - Elite vs folk
 - Grundtvig vs Kristen ortodoksi
- Det breiare grunnlaget for målrørsla

”Den vesle norske kulturrevolusjonen”

- 1910 – 1930: Gjennomslaget for nynorsk skriftkultur
- Nynorsk-elevar i 1949
 - Høg grad av samvariasjon mellom fylkesvist nynorsk gjennombrot og lærarrekruttering, men med to unntak:
 - Hedmark og Rogaland
 - Sogn og Fjordane (97), Nord-Trøndelag (67), Møre og Romsdal (92), Aust-Agder (39), Vest-Agder (43), Oppland (45), Hordaland (80), Troms (38), Telemark (48),
 - Ein kulturkrins der læraryrket var særleg attraktivt
- ”Det nynorske grunnfjellet”

Bygdehovdingar vs Nasjonal strategar

- Tydlege rollemodellar i bygdene
- Bygdehovdingen
 - Lærar, klokkar, sekretær, ordførar
 - Tillitsverv
 - Seremonileiar
- Bygdehovdingar på nasjonale arenaer
 - Politikk
 - Organisasjonsliv
 - Lærarutdanning

Politikaren

- Lasse Trædal (1857-1924)
- Lavik i Sogn
- Lærarseminaret på Stord
- Folkehøgskulestyrar
- Venstre
- Sogn ungdomslag
- Stortingsrepresentant
- Landsgymnasa

Organisasjonsmannen

- Olav Hoprekstad (1875 – 1965)
- Frå Vik i Sogn
- Sogndal folkehøgskule
- Hamar lærarskule
- Målmann, dramatikar
- Vestlandske lærarstemna
- Noregs lærarlag

Lærarutdannarane

- I fleire av dei første tiåra på 1900-talet vart tre ulike lærarskular i Noreg leia av ein nordfjording, ein sogning og ein sunnfjording.
- Volda lærarskule
- Notodden lærarskule
- Noregs lærarhøgskule i Trondheim

Henrik Kaarstad (1865 – 1927)

- Styrar/rektor ved Volda lærarskule 1895 – 1927
- Frå Innvik i Nordfjord
- Amtsskulen i Gloppen
- Lærareksamen frå Stord

Håkon Wergeland (1878 -1971)

- Styrar/rektor
Notodden
lærarskule 1910 –
1938
- Frå Gulen i Sogn
- Elev ved Sogndal
folkehøgskule
- Utdanna prest

Søren Nordeide
(1872-1941)

Rektor ved Noregs Lærarhøgskule 1922 – 1936

- Professor i pedagogikk
- Frå Askvoll i Sunnfjord
- Sogndal folkehøgskule
- Hamar lærarskule

Historisk blick på samtida

- Fylka i Lærande Regionar og tradisjonar for læraryrket
- Geografi, økonomi og sosiale strukturar
- Det nynorske grunnfjellet
- Kultur for utdanning
- Dei grøderike koplingane

Utvald litteratur

- Apelseth, Arne (2011), *Den eldre lesekunna og kjeldene. Eit døme frå indre Sogn*. I Årbok for Sogn 2011, De Heibergske Samlinger – Sogn Folkemuseum, Kaupanger.
- Golf, Olav (1996), *Haugebevegelse og Folkeopplysning 1800-1860*. Universitetet i Oslo, Oslo.
- Grepstad, Ottar (2012), *Språkfakta Sogn og Fjordane 1646 – 2012*. www.aasentunet.no Nynorsk kultursentrum, Hovdebygda.
- Hoel, Oddmund Løkensgard (2011), *Mål og modernisering 1868-1940. Norsk målreising II*. Det Norske Samlaget, Oslo.
- Hoel, Oddmund Løkensgard (2013), *Sogndal folkehøgskule som sentrum for målreisinga 1870-1900*. I Årbok for Sogn 2013, De Heibergske Samlinger – Sogn Folkemuseum, Kaupanger.
- Høverstad, Torstein (1932), *Seminaristen – ein sociologisk analyse*. I Norsk Pedagogisk Tidsskrift, Universitetsforlaget, Oslo.
- Høydal, Reidun (1995), *Periferiens nasjonsbyggjarar: vestlandslæraren og Volda lærarskule 1895 – 1920*. KULTs skriftserie nr. 39, Norges forskingsråd, Oslo.
- Slagstad, Rune (2008), *Profesjoner og kunnskapsregimer*. I Molander, Anders og Lars Inge Terum (red.) (2008), *Profesjonsstudier*. Universitetsforlaget, Oslo
- St.meld. nr. 9 (1954), *Om tiltak til styrking av skoleverket. Vedlegg 2. Rekruttering til lærarskolen 1951 og 1938*.
- Strømnes, Åsmund Lønning (2006), *Folkeskulelærer i Fattig-Noreg. Ein studie frå første halvdel av det tjuande hundreåret*. Tapir Akademisk Forlag, Trondheim.